

УДК 159.922.76-056.49:004.77

ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ В ІНТЕРНЕТ-МЕРЕЖІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

О.В.Вакуленко, В.В.Гнатюк

***Анотація.** У статті здійснено спробу теоретичного обґрунтування потенційних ризиків всесвітньої мережі Інтернет для підлітків з метою визначення шляхів профілактики комп'ютерної та Інтернет-залежності.*

***Ключові слова:** Інтернет-залежність, Інтернет-комунікація, комп'ютерна адикція, соціалізація, підлітковий вік.*

***Анотация.** В статье представлено теоретическое обоснование опасностей, которые подстерегают подростков в глобальной сети Интернет с целью определения способов предотвращения компьютерной и Интернет-зависимости.*

***Ключевые слова:** Интернет-зависимость, Интернет-коммуникация, компьютерная аддикция, социализация, подростковый возраст.*

***Annotation.** The paper presents theoretical study of dangers for adolescents in the Internet to prevent computer and Internet addiction.*

***Keywords:** Internet addiction, Internet communication, computer addiction, socialization, adolescence.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі суспільного розвитку відбувається глобальна трансформація соціальних відносин, викликана інтенсивним розвитком інформаційних технологій, які суттєво впливають на діяльність та поведінку молодого покоління, ціннісні орієнтації, встановлення соціальних контактів, організацію та проведення власного дозвілля. Використовуючи Інтернет-мережу в повсякденному житті, учні, а також їхні батьки та вчителі часто забувають про ті потенційні ризики, котрі можуть спіткати їх у віртуальному просторі.

Аналіз досліджень Проблеми впливу Інтернет-мережі на формування поведінки підлітків присвячені праці Д.Матвієнка, А.Жичкіної, Р.Івакіна, І.Шевченка, О.Романишина, М.Раянова. Адиктивну поведінку підлітків у Інтернет-мережі вивчають Т.Вакулич, Т.Наумова, В.Посохова, Н.Сергєєва. Окремим питанням формування у молоді компетенцій використання Інтернет-мережі були присвячені роботи Н.Белякової, І.Бекасова, А.Рахімової. Але й досі не втрачають актуальності питання безпеки роботи за комп'ютером та використання Інтернету.

Метою статті є теоретичне обґрунтування потенційних ризиків всесвітньої мережі Інтернет для підлітків з метою визначення шляхів профілактики комп'ютерної та Інтернет-залежності.

Виклад основного матеріалу. Формування безпечної поведінки підлітків у Інтернет-мережі є однією зі складових соціальної політики у сфері соціального розвитку, про що свідчить низка законів та спеціальних програм, прийнятих та доповнених на початку ХХІ століття. У більшості законодавчих та нормативних документів наголошується на необхідності формування правових та організаційних передумов розвитку інформатизації, створення вільного доступу до інформаційного середовища, користування та обміну інформацією, захисту суспільства від кіберзлочинності та розповсюдження продукції, що негативно впливає на підлітків та молодь, поширення інформації в молодіжному середовищі щодо правил безпечного користування ресурсами Інтернет-мережі.

Проблема формування безпечної поведінки підлітків у Інтернет-мережі обумовлена рядом важливих факторів: прагнення молоді до розширення власних соціальних контактів; розвиток та популярність використання у повсякденному житті Інтернет-мережі; наявність ризиків у Інтернет-мережі, які впливають на життя молоді тощо. На нашу думку, саме діти підліткового віку найчастіше потрапляють у категорію ризику.

Підлітковий вік – складний відповідальний період становлення особистості (за Л.Божович, це період другого народження особистості), у якому формується соціальна спрямованість і моральна свідомість: моральні погляди, судження, оцінки, уявлення про норми поведінки, запозичені в дорослих [2, с. 56]. Оволодіння ними відбувається через реальні стосунки, через оцінку їхньої діяльності

дорослими. Наприклад, не одразу підлітки усвідомлюють, що волю загартовує і навчання, що відкрите визнання своїх помилок свідчить про сміливість, що усвідомлення своєї провини – крок до відповідальності. Знання моральних норм та еталонів взаємин розуміють не завжди глибоко, важко сприймають моральний релятивізм, тому оцінки вчинків інших категоричні, безкомпромісні. Моральні переконання ще не є нестійкими, проте вони стають специфічними мотивами поведінки. З'являються власні погляди, оцінки, які можуть швидко змінитись, але й протилежний погляд підліток буде відстоювати так само пристрасно.

Важливі зміни відбуваються в мотиваційній сфері: потреба в самоповазі, у самоствердженні, у визнанні товаришів, у позитивному ставленні з боку друзів. З'являється орієнтація на майбутнє: мрії, ідеали, перспективні плани, віддалена мета. Проте для підлітка характерна й відмова від поставленої мети всупереч її об'єктивній значущості, бо воля ще слабка. Підлітки частіше діють за найбільш сильним мотивом, власною ж поведінкою вони ще не спроможні керувати повною мірою, і визнають відсутність у себе вольових якостей [2, с. 60]. У підлітковому віці зростає пізнавальна активність та розширюються межі зацікавленості. Діти починають задумуватися над питаннями, які до цього часу їх не хвилювали: про життя й смерть, про почуття та про взаємини між людьми. Соціалізація «Я» окремої дитини відбувається паралельно переживанню дітьми групової ідентичності, через усвідомлення ідеї «Ми», що з'являється в груповій діяльності. Для дітей особливо важливою виявляється можливість відчути стан спільноти «Ми» в ситуаціях небезпеки й напруження сил, коли потрібна підтримка один одного.

Підлітки перебувають на тій стадії соціалізації, коли діють механізми не лише засвоєння соціального досвіду через спостереження, наслідування, адаптацію, а й активного перетворення матеріальної і духовної культури. Тому настільки привабливим для них є світ соціальних мереж, де створено ілюзію реального світу, поринувши в який, дитина може реалізувати свої потреби. Науковці зазначають, що підліткам притаманні специфічні новоутворення, певний рівень самосвідомості, з'являється відчуття дорослості, конформізм, бажання самоствердитися. Так, зокрема, на думку Бєєкіна А. С., для періоду 11-15 років характерні:

- домінуюча роль сім'ї в задоволенні матеріальних, емоційно-комфортних потреб, проте наприкінці періоду з'являються можливості для самостійного задоволення частини цих потреб;
- вирішальна роль школи в задоволенні пізнавальних, соціально-психологічних потреб;
- зростає здатність протистояти негативним впливам середовища в поєднанні з підкоренням йому за несприятливих умов, виникає юридична відповідальність за правопорушення;
- зберігається залежність від впливу дорослих (учителів, батьків), а також посилюється розвиток самопізнання та особистого самовизначення [1, с. 34].

У підлітковому віці відбуваються якісні зрушення в розвитку самосвідомості дитини, що обумовлює певні зміни у стосунках між нею і середовищем. Потреба в «дорослому» ставленні є однією з основних детермінант підліткового віку [1, с. 34]. Виникнення відчуття дорослості – одне з центральних новоутворень цього періоду. Воно визначається зрушеннями у фізичному та статевому дозріванні, розвитком соціальних функцій, розширенням прав та обов'язків у родині. Прикро спостерігати, коли через неприйняття підлітків дорослими між ними виникає посередник в образі комп'ютера. Якщо зважати на потреби та інтереси учнів цього віку, стимулювати та підтримувати їхній розвиток, то можна уникнути багатьох проблем, пов'язаних із втечею дитини у віртуальну реальність.

На сьогоднішній день, окрім вивчення на теоретичному та законодавчому рівнях детермінант формування у молоді безпечної діяльності в Інтернет-мережі, фахівцями активно впроваджуються заходи, спрямовані на інформування дітей та молоді щодо ризиків в Інтернет-мережі та виховання безпечної поведінки в глобальному інформаційному просторі.

Так, наприклад, в Україні у 2008 р. за підтримки компанії Майкрософт-Україна та проекту «Онляндія» створено та підписано Коаліцію за безпеку дітей в Україні, метою якої є інформування користувачів Інтернет-мережі щодо ризиків, які існують у віртуальному світі. У Польщі, де активно розробляються проблеми формування в молодіжному середовищі безпечної поведінки в Інтернет-мережі, щорічно проводиться науково-практична конференція на тему: «Поведінка дітей та молоді в Інтернеті». Головне питання, яке розглядалося фахівцями з різних країн світу (Дж.Карр, О.Дікс, Дж.Роман, М.Войтас та ін.) на науково-практичній конференції – діяльність дітей та молоді в соціальних мережах.

Науковець Веретенко Т. Г. пропонує визначити детермінанти формування безпечної діяльності молоді в Інтернет-мережі через призму ризиків, які існують у віртуальному світі [3]:

- велика кількість необ'єктивної і неправдивої інформації, яку може розміщувати на Веб-порталах будь-який користувач Інтернет-ресурсів;

- спілкування з небезпечними особами, які представляють себе не тими, ким вони є насправді;
- залучення до асоціальних організацій;
- можливість реальної зустрічі з невідомими віртуальними співрозмовниками, які в реальному житті можуть бути небезпечними як для дитини зокрема, так і для суспільства загалом;
- навігація без мети, тобто «блукання Інтернетом»;
- велика кількість спаму;
- поширення порнографії, а також фото та відео-файлів із зображенням знущання над дітьми;
- виникнення Інтернет-адикції, тобто ризик заміни реального світу на віртуальний у свідомості дитини.

У посібнику для батьків «Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі» (автори А.Б.Кочарян, Н.І.Гушина, 2011 р.), виданому під егідою компанії «Майкрософт», зазначено, що діти, як найбільш активна й допитлива аудиторія, часто першими знайомляться з новими технологіями, зокрема з Інтернетом, випереджаючи в технічній освіченості батьків. У цьому є позитивний бік: підвищення рівня ерудиції, формування навичок спілкування з людьми. Але є й негативний: відсутність життєвого досвіду, як правило, підвищує ризик зіткнутися з онлайн-загрозами: онлайн-насилля; шахрайство; порнографія; отримання особистої інформації з метою злочинного використання [4]. Отже, дослідники одноставні стосовно визначення основних ризиків для дитини у всесвітній мережі.

Як бачимо, Інтернет-сайти мають значну кількість небезпек, які впливають на формування діяльності молоді як в Інтернет-мережі, так і в реальному світі. Але якщо порнографічні матеріали чи матеріали з ненормативною лексикою можна відносно легко ідентифікувати та не використовувати їх або ж відокремитися від них за допомогою різноманітних способів фільтрації, то від небажаної Інтернет-інформації інших типів молоді захиститися досить тяжко. Наприклад, через типову для Інтернет-мережі анонімність матеріалів вона дає змогу розміщувати будь-якому користувачу необ'єктивну, неправдиву інформацію сумнівної якості, так зване «інформаційне сміття», що призводить до хаотизації та знецінення знання, інтелектуально-пізнавальної діяльності, формування фрагментарних, «мозаїчних», безсистемних і невідповідних уявлень про світ, створює можливості для маніпуляцій свідомістю молоді.

На багатьох дитячих та дорослих сайтах можуть зустрічатися найрізноманітніші форми прояву ненависті: від радикального расизму до грубого висміювання певних явищ чи осіб. Такі сайти на перший погляд можуть здаватися безпечними для використання молоддю у своїй діяльності, але вони здійснюють певний внесок у формування молодіжної онлайн-культури та діяльності, у якій грубість стосовно інших вважається абсолютно нормальним явищем. Расисти та інші подібні угруповання стали використовувати Інтернет-мережу для залучення молоді до своїх лав. За допомогою Інтернет-мережі вони легко знаходять сприйнятливих користувачів та зтягають їх у свої спільноти, використовуючи для цього чати та електронну пошту. Спілкування у віртуальному просторі з представниками асоціальних організацій може призвести до реальної зустрічі з ними та залучення молоді до таких організацій.

Зважаючи на те, що віртуальний світ, як і реальний, має свій злочинний сегмент, однією з найпоширеніших форм протиправної діяльності у віртуальному просторі є хакерство. Зламавши поштовий сервер, хакери отримують доступ до величезної кількості електронних адрес. Після цього вони відправляють на ці адреси несанкціоновані поштові розсилки будь-якого змісту, найчастіше – з непристойними пропозиціями.

Значна частина підлітків дуже часто відкриває такі повідомлення та діє відповідно до їхнього змісту. Невміння працювати з комп'ютером і орієнтуватися в Інтернет-просторі в сучасному суспільстві можна порівняти з невінням писати й читати. Комп'ютер є не тільки розвагою, але й засобом спілкування, самовираження та розвитку. У кіберпросторі існує велика кількість спеціальних сайтів, адресованих дітям різного віку. Саме легкість, безвідповідальність віртуального життя стає одним з визначальних критеріїв залучення все більшої кількості користувачів у мережевий простір. Молоді люди, долучаючись до Інтернет-комунікації, виробляють нові прагнення, що безпосередньо пов'язані з віртуальним життям.

Висновки. Мережеве спілкування стає поширеною формою взаємодії, що охоплює дедалі більшу аудиторію користувачів. Комунікація такого типу помітно позначається на індивідуальному й соціальному житті особистості, привертаючи тим самим до себе увагу дослідників. Самостійне пізнання інформаційного світу дозволяє розширити коло інтересів дитини і сприяє її додатковій освіті, спонукає до кмітливості, привчає до самостійного розв'язання задач.

Отже, Інтернет – дуже потужний ресурс, який значно полегшує життя людини та відкриває майже необмежені можливості для самореалізації та саморозвитку підлітка, спілкування, навчання, дозвілля.

Але разом з тим, у Інтернеті приховано досить багато небезпек як для дітей, так і для дорослих. Знання цих небезпек, врахування вікових та індивідуальних інтересів і потреб підлітків дозволить їх уникнути. Альтернативою має стати створення здорових адекватних умов для повноцінної соціалізації дитини поза віртуальним світом. Вважаємо окреслені завдання поштовхом для майбутнього дослідження.

Література

1. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики : Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / А. С. Белкин. – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 192 с.
2. Божович Л.Я. Личность и ее формирование в детском возрасте /Л. Я. Божович. – М., 1995.
3. Веретенко Т. Г. Детермінанти формування безпечної діяльності молоді в мережі Інтернет /Т.Г. Веретенко, М. А. Снітко. – режим доступу до сторінки : <http://elibrary.kubg.edu.ua/1310/>
4. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі: навчально-методичний посібник / А.Б. Кочарян, Н.І. Гущина. – Київ, 2011. – 120 с.
5. Войскунский А.Е. Зависимость от Интернета: актуальная проблема /А.Е. Войскунский// Мир Интернета. – М., 2000. – №3. – С. 76 – 81.
6. Войскунский А.Е. Психологические исследования феномена Интернет–аддикции /А.Е. Войскунский. – М., 2000. – 192 с.
7. Жичкина А.М. Социально-психологические аспекты общения в Интернете /А. М. Жичкина. – М., 2002. – 210 с.
8. Янг К. Диагноз – Интернет-залежність /Кімберлі Янг // Мир Интернета. – М., 2000. – № 2. – С. 36 – 43.